

## El Canal d'Urgell vist per la premsa vuitcentista

**Laia Sánchez Viles**

Universitat de Lleida

**Gemma Fabregat Palau**

Universitat de Lleida

**RESUM:** L'article comenta els articles més significatius apareguts a la premsa vuitcentista sobre el Canal d'Urgell, tant els apareguts a Catalunya com a l'estat espanyol. Gràcies als textos aplegats podem reconstruir la història d'aquesta important infraestructura tant pel que fa als problemes que va generar la seva construcció i com pels beneficis que se'n van derivar.

**PARAULES CLAU:** segle XIX, Canal d'Urgell, premsa, modernitat.

**ABSTRACT:** This paper comments on the most outstanding articles about the Urgell Canal that were published in Catalan and Spanish press during the 19th century. Thanks to the collected texts, the story of this important infrastructure will be reconstructed, mentioning both the issues and the benefits related to the project execution.

**KEYWORDS:** 19th century, Urgell Canal, press, modernity.

Al llarg del segle XIX, la construcció del Canal d'Urgell desperta un gran interès no només a la plana d'Urgell sinó també a la resta de Catalunya i Espanya, ja que l'envergadura del projecte i la quantitat de diners que s'hi van destinar van convertir el Canal en una de les obres més importants de l'Estat. A la premsa d'aquell moment, s'hi pot trobar un nombre important de notícies i articles relacionats amb el Canal: en alguns es parla dels aspectes tècnics de l'obra o de qüestions econòmiques, i en alguns altres (que són els que ens interessaran aquí) es reflexiona sobre quin impacte pot tenir el Canal per a la gent del territori. A partir d'aquests textos podrem conèixer el testimoni de la gent de la plana, que esperava l'aigua per sortir de la misèria, i també podrem fer-nos una idea dels interessos que hi havia al darrere de la seva construcció.

Abans que res cal tenir present la importància de la premsa en aquell moment, i és que els diaris i revistes eren el principal mitjà per estar al corrent del que passava, i, per tant, formar-se'n una opinió. Veurem que als anys vuitanta, per exemple, hi ha fortes tensions entre els regants i la Societat del Canal: en aquestes circumstàncies la premsa no només informa, sinó que té la capacitat d'influir en el parer de milers de lectors. Tots els articles recollits es van publicar en diaris i revistes de Madrid, Barcelona i Reus entre 1850 i 1899; han estat extrets de l'Hemeroteca Digital, la Biblioteca Virtual de Premsa Històrica i l'Arxiu de Revistes Catalanes Antigues.

Abans de la construcció del Canal aquest territori generava pocs beneficis, quan n'hi havia: les guerres, les epidèmies, plagues, impostos, les inclemències del temps... feien que els urgellencs dependessin econòmicament de les classes dominants, que els explotaven com en temps del feudalisme amb uns impostos i tributs abusius. A més, els petits propietaris sovint es veien obligats a contreure deutes amb els propietaris rics i els grans terratinents, encara que després no poguessin pagar-los (i quan aquestes operacions eren il·legals comportaven uns interessos elevadíssims que els condemnaven a la ruïna). Per aquest motiu, amb la intenció d'acabar amb la misèria i sobretot de treure més rendiment de la terra, va sorgir la idea d'aprofitar l'aigua del Segre per regar aquest territori: les primeres iniciatives sorgeixen al segle XIV i XVI i comencen a prendre força al XVIII, quan arreu del país creixen les zones de regadiu i diferents corrents de pensament econòmic defensen la viabilitat del Canal. En aquest moment se'n fan diversos estudis i projectes, però al final no s'acaben duent a terme. A mitjan segle XIX es torna a posar la qüestió sobre la taula: el 1829 comencen unes obres que s'han d'interrompre pocs anys més tard a causa de la I Guerra Carlina, i caldrà

esperar fins al 1853 perquè la Societat Anònima del Canal d'Urgell s'encarregui finalment de l'obra.

No és estrany, doncs, que abans d'arribar aquest moment la gent de l'Urgell es mostrés escèptica respecte de la construcció del Canal. El 1850, un corresponal d'*El Observador* (Madrid) escriu des de Cervera:

Hace dos siglos que siempre se está recordando en tiempo de sequía; viene un año abundante, y ya no se piensa más en ello. Es obra muy importante; pero he oído decir a persona entendida, y que ha estudiado a propósito esta obra, que nunca dará los beneficios proporcionados a su coste.<sup>1</sup>

En la mateixa línia, *El Eco del Segre* havia publicat uns mesos abans:

En esta provincia, una obra de tanta importancia como es el ferrocarril de Alar a Santander para Castilla, es el canal de Urgel, obra de la cual todos hablan, cuya realización todos esperan, y que un mañana, y otro, y otro, nos van haciendo adquirir la convicción, cada día más fundada, de que sin una gran voluntad, y apelando a medios como el que se propone para el camino de Alar [la desamortización], no pasará nunca de un proyecto de los infinitos que cubren el territorio español, proyectos cuya ejecución se verificará probablemente el año 3000.<sup>2</sup>

L'abundància promesa havia de ser possible gràcies als treballs de la Societat Anònima del Canal d'Urgell, que va aconseguir noranta-nou anys de concessió a partir de l'acabament de les obres. Si l'operació va tenir èxit, és, entre altres coses, perquè els encarregats de tirar endavant el projecte aquesta vegada eren burgesos influents, com Manuel Girona, decidits a invertir-hi el seu capital. En la mateixa línia que en altres territoris de l'Europa industrialitzada, en aquest temps la burgesia catalana construeix ambicioses infraestructures amb la intenció d'explotar els propis recursos naturals i millorar el transport de mercaderies. Tot això, no cal dir-ho, els havia de reportar grans beneficis econòmics i, de retruc, havia de fer arribar el progrés a milers de persones que vivien en unes condicions pròpies d'altres èpoques. En un text publicat en un diari barcelonès el 1852 pot observar-se com la Societat del Canal busca capital entre rics comerciants amb pretextos patriòtics i altruistes:

La empresa del canal de riego de Urgel [...] ha despertado a diferentes [miembros] de esta el deseo de tomar parte en ella, no solo por los beneficios que esperan obtener; sí que también por los que reportará [a] esta capital, reducida hoy día poco menos que a la nulidad y miseria. [...] La importancia de los puertos y de las poblaciones nace generalmente de las producciones de la tierra, de la industria y del comercio, y de estas tres fuentes de riqueza pública se obtendrán en grande escala, en beneficio de este país, y aun de Barcelona, el día que esté concluido el canal de riego de Urgel. [...] Lo primero que necesita un pueblo industrial, para prosperar, es tener las subsistencias a precios módicos, y no solo obtendremos esto con el canal de Urgel, sí que también el cáñamo, lino y seda, como materias primarias de la tierra. Son tantos los bienes que con el canal de Urgel pueden resultar a Cataluña y a la nación entera, que el que medite un poco no podrá menos que lamentar el que, en el trascurso de tanto tiempo como se habla de ella, no se haya realizado. Su ejecución nunca será tarde, y llenará de gloria a sus autores y cooperadores, porque en empresas de esta naturaleza tanto mérito alcanza el que las concibe como el que las protege y ampara, y no puede menos que tenerse como enemigo del país al que se opone a ellas.<sup>3</sup>

És clar que construir aquest canal era una necessitat, però el fet que els principals accionistes fossin burgesos barcelonins o residents a Barcelona va comportar conflictes amb els propietaris de l'Urgell. Als anys vuitanta, acabades les obres, hi ha importants tensions perquè la Societat del Canal quasi aconseguí que el govern de Madrid li cedessi l'explotació del Canal a perpetuïtat, i també la llibertat de modificar-ne el cànon i apujar la contribució. Quan el 1887 el Govern de Madrid falla a favor de la Societat (encara que després es farà enrere), els diputats i senadors lleidatans a Madrid i totes les corporacions públiques de Lleida fan costat al Sindicat de Regants (que presenta juntament amb petits propietaris un recurs contenciós administratiu), mentre que els representants polítics i algunes corporacions barcelonines donen suport a la Societat del Canal.

Fins i tot, així com tota la premsa de Lleida es mostra a favor dels interessos dels regants, la de Barcelona manté unes posicions més ambigües, encara que, pel que sembla, algunes comissions d'accionistes i obligacionistes van passar per les redaccions dels principals diaris per intentar influir en l'opinió

<sup>1</sup> *El Observador*, 6-6-1850.

<sup>2</sup> *Revista Mensual de Agricultura*, 1-1-1850. Extret d'*El Eco del Segre*, 10-12-1849.

<sup>3</sup> *Revista Mensual de Agricultura*, 3-5-1852. Extret d'un diari de Barcelona, 17-4-1852.

pública. La resolució del govern va desencadenar reaccions violentes al Pla, i també una multitudinària manifestació a Mollerussa. Un tal Filomeno de Urgel en parla així al diari *La Publicidad* (Barcelona):

Por todos los caminos que de los cuatro puntos cardinales afluyen a Mollerusa, se veían culebrear extensas rayas negras, que conforme se acercaban, convertíanse en compactas masas de manifestantes que acudían solícitos y anhelantes al lugar de la cita. Las avenidas todas del pueblo estaban ocupadas por numerosos grupos de manifestantes que esperaban, reposando del fatigoso viaje, a que se les indicase el lugar que en la manifestación les había señalado la comisión organizadora. Los propietarios de los distintos pueblos saludábanse mutuamente, y al estrecharse las manos con efusión, se animaban con palabras llenas de entusiasmo y de esperanza. Allí vimos a los más acaudalados de Urgel, y con ellos, iban todos los regantes de sus pueblos respectivos: aquellos severos semblantes curtidos por la intemperie, avezados a todas las fatigas de las rudas faenas del campo, serios y callados, infundían una veneración respetuosa.<sup>4</sup>

De fet, la Societat del Canal defensava els interessos dels seus accionistes, i és que el Canal d'Urgell no generava tants beneficis com en principi s'havia calculat. El mateix Ferran Puig i Giral, que havia invertit una fortuna en la construcció d'aquesta obra, afirma l'any 1883 que "la empresa del canal del Ebro está arruinada por no haber cumplido [econòmicament amb el Govern]; la del canal de Urgel está casi arruinada por haber cumplido; y esto ha producido en mí la convicción de que los capitales deben huir de estas obras de riego".<sup>5</sup> Ara bé, també entre els regants hi havia certa decepció. El propietari Pere Giné, de les Borges Blanques, afirma:

Los payeses de Urgel creían duplicar el producto de sus tierras regadas con aguas del Canal y duplicar, por tanto, su valor, y han debido sufrir entre mil otras decepciones, la de ver que muchas tierras no ganaban, que perdían y no poco con el riego. Ha sido un negocio desgraciado para ambas partes y como en los contratos comerciales no tiene ya por suerte tasa el interés, no la tiene tampoco la pérdida.<sup>6</sup>

També el propietari Bernat Sala, de Balaguer, diu:

Creía que mis trabajos y mi dinero empleados en nivelar, abonar y sanear mis fincas, las harían aumentar de valor; y ahora veo que después de 24 años valen lo mismo, y algunas, menos que antes, con la seguridad de diaria merma, yo creía que mis hijos serían, andando el tiempo, dueños de fincas productivas y sin gravámenes; y ahora veo que apenas llegarán a ser adocenados parceros.<sup>7</sup>

Els urgellencs havien vist en el Canal la possibilitat d'alliberar-se dels grans senyors, però, en sintonia amb els temps moderns, ara era el capitalisme el que els seguia explotant: manllevar diners continuava comportant uns elevats interessos, la comercialització del producte anava a càrrec d'oligarques, s'havia de pagar el novè... A més, cal tenir en compte que, a banda del Canal, la burgesia barcelonina també va fer realitat el ferrocarril Barcelona-Lleida-Saragossa i la carretera Tarragona-Lleida. El preu que en van haver de pagar els urgellencs és, precisament, no ser-ne propietaris. De fet, la seva capacitat econòmica probablement no ho hauria pogut fer possible. En aquesta línia, quan el 1899 el marquès de Barzanallana (malagueny, diputat per Lleida a Madrid) critica que si no es construeix un ferrocarril Noguera Pallaresa és perquè a Barcelona no li convé, *Lo Somatent* (Reus) respon:

Presentar a la noble Barcelona guiada de sentiments indignes quan ha demostrat a aquella part de Catalunya sos cuidados més sol·lícits com ho demostra la construcció del Canal d'Urgell, obra famosa que ha donat la prosperitat i benestar a vastes encontrades convertint en regadius immensos erals i donant a aquells habitants medis per a millorar sa condició que avui seria trista a no mediar aquesta circumstància! Qui ha excavat aquells terrers, ha foradat les muntanyes i ha construït preses muralles, viaductes i sifons sinó la culta Barcelona per medi de son saber i sos diners? Obra gigantesca, de les millors és sens dubte, per no dir la primera, que s'ha construït en lo present sigle i en nostra regió, deguda a la iniciativa i activitat dels catalans, i sobretot dels barcelonins quals capitals exposaren a son dia.<sup>8</sup>

<sup>4</sup> "La cuestión de Urgel. El «meeting» de Mollerusa", *La Publicidad*, 26-11-1887. Publicat també a J. IGLÉSIES I FORT, *Els conflictes del Canal d'Urgell*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1968, p. 36-38.

<sup>5</sup> *La Correspondencia de España*, 23-2-1883.

<sup>6</sup> "El conflicto de Urgel", *La Publicidad*, 20-12-1887. Aparegut també a IGLÉSIES, *op. cit.*, p. 45-46.

<sup>7</sup> "Cuestión de Urgel", *La Publicidad*, 9-12-1887. Aparegut també a IGLÉSIES, *op. cit.*, p. 46.

<sup>8</sup> *Lo Somatent*, 12-11-1899.

Fos com fos, abans del 1900 l'Urgell comptava ja amb unes infraestructures que li obrien les portes a la modernitat, encara que durant l'últim terç del XIX la productivitat no va incrementar gaire. Així com els primers anys de funcionament del Canal els regants no sabien gestionar l'aigua (no desaguaven els trossos i això va generar malària: gran mortalitat i emigració), amb el temps van anar introduint canvis en la manera de treballar tradicional i als anys 70-80 alguns van poder començar a treure profit de l'obra, fins al punt que a finals de segle arriben immigrants atrets per la possibilitat de trobar feina. Al segle XX els regants s'atreviran ja a plantar panís i arbres fruiters.

Per acabar, ens agradaria llegir un text del 1898 titulat "Urgellesa" en què un pagès emprenedor de Linyola, Josep Tarragó Gilabert, parla dels canvis que ha comportat el Canal. Josep Tarragó gaudeix d'una posició més aviat acomodada (el 1886 és secretari del Consistori i el 1902 es presenta per compromissari per les eleccions al Senat del mateix any);<sup>9</sup> com a propietari s'esforça per introduir innovacions en el conreu de la terra: ven llavors d'alfals, utilitza adobs artificials, intenta plantar remolatxa per a una futura fàbrica sucrera...<sup>10</sup> Per tant, sembla natural que Josep Tarragó intentés presentar el Pla d'Urgell a la resta de Catalunya com un territori pròsper. Tot i el grau de subjectivitat que podem esperar-ne, el text no deixa de ser un testimoni del seu temps:

Qui ha vist lo pla d'Urgell trenta anys endarrera i el veu ara, no l'ha de pas conèixer. Abans era un erm rònec i tot ell un país insalubre, avui és gemmat oasis a on tot respira vida. [...] Linyola era abans de baixar lo Canal una po blació trista i solitària. La generació

passada no treballant d'un bon tros tant com ara, patia molt més i se li feia més pesat. Tenia d'anar a buscar l'aigua pels usos domèstics, al riu Segre distant tres hores de la vila; als animals se'ls abeurava en uns pous d'aigua crua que hi havia al Poal, poblet situat a cinc quarts d'hora. Avui amb lo Canal, tot ha canviat. S'ha acabat gràcies a Déu aquell temps en què moltes persones tenien que emigrar a les Castelles, donant les terres als veïns que en volien per a que els paguessin les contribucions, tot, en espera de mellors temps. S'ha acabat mercès al Canal, lo temps aquell en què amb prou feines un podia menjar un trist bocí de pa de sègol, moltes vegades d'ordi i encara gràcies; aquell temps que quan venien inundacions o *rovina-des* que feien nàixer bledes pels camps, se menjaven amanides solsament amb sal. [...] [El bover] Tenia que trepitjar la sufocant plana caldejada per 38 i 40° d'un sol que tot ho cremava i allí sense un arbre que l'emparés, descals i espitragat passava els dies. Si venia un temporal, no trobava una mala barraca que el resguardés dels trons, pedra i aigua. Aqueixa aigua és la que li rentava la cara, mida higiènica que sols llavors podia usar, emmirallant-se en un clotet d'aigua. [...] Avui a l'Urgell s'hi cull en abundància oli, vi, grans i aufals. Avui que ja no es coneix l'escassetat de l'aigua per arreu s'instal·len fonts públiques i posen (oh misteris del progrés!) il·luminació elèctrica en molts poblets a on haurien tractat de visionari al que els hagués vaticinat semblants avenços.<sup>11</sup>

#### BIBLIOGRAFIA

IGLÉSIES I FORT, J.: *Els conflictes del Canal d'Urgell*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1968.

MATEU I GIRAL, J.: *La pagesia urgellenca abans del canal*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1982.

SOLÉ I BONET, T.; MESTRE I ROIGÉ, E.: *Escrips del Pla d'Urgell. Dietaris, correspondència i documents (1650-1950)*, Mollerussa, Institut d'Estudis Comarcals del Pla d'Urgell, 2010.

<sup>9</sup> Apareix el seu nom a J. CIVIT, "Linyola. Curiositats municipals, 1840-1925", *Urtx*, núm. 18 (2005).

<sup>10</sup> Més informació a T. SOLÉ I BONET i E. MESTRE I ROIGÉ, *Escrips del Pla d'Urgell. Dietaris, correspondència i documents (1650-1950)*, Mollerussa, Institut d'Estudis Comarcals del Pla d'Urgell, 2010.

<sup>11</sup> "Urgellesa", *Lo Somatent*, 10-4-1898.